מורה נבוכים

מרחב ישורון ברשימה על המילים המופיעות בתערוכת היחיד האחרונה של יוסי ברגר ועל המלים הנעדרות ממנה

מאמר מאת מרחב ישורון יוני 16, 2016

בתערוכה האחרונה של יוסי ברגר מצטמצם מעשה האמנות לרשימה קצרה של שמות תלויים על הקיר. כל שם כתוב בלבן על רקע שחור. הצופה משתקף בזגוגית. כך המילה מופיעה על פניו ומזמינה לקריאה. איך זה לקרוא מילה?

בדרך כלל מילה לא עומדת לבדה, מנותקת מכל הקשר. גם במילון שבו כל מילה מוצבת כערך נפרד, ערכה של המילה מורכב ממילים נוספות המקיפות אותה - מילים נרדפות, מסבירות, מדגימות. המילה הנידונה נתמכת במילים הסובבות, הערבות למשמעותה, וגם היא בתורה תעמוד לזכותן - כל המילים ערבות זו לזו, המילון הוא רשת של קישורים במעגל סגור. בתערוכה של ברגר כל מילה מוצבת כדבר בפני עצמו, צפה לבדה בתוך המסגרת. אמנם היא מוקפת במילים האחרות התלויות על הקיר, ומאליו עולה השאלה מהו היחס בין המילים המוצגות, והאם ניתן לעשות מהן משפט.

Word #37, 2016.JPG

[1]יוסי ברגר, מילה 37#, הדפסת דיו על נייר ארכיבי, 52x52x2 ס"מ
2016. באדיבות האמן וגלריה דביר

כל מילה מוצבת כפרט, כמו בכל תערוכה שבה מוצבים פריטים שונים זה בצד זה ומהווים את מערך ההקשרים מתוכו נקרא הצופה לממש את היצירה. העין מדלגת מפרט זה או אחר אל מכלול הפרטים, מהפרטים למכלול ומהמכלול לפרטים, רצוא ושוב. באופן הזה נעשית עבודת האמנות לחלל שהצופה יכול לנוע בו, להיות בתוכו. בתנועה הזו מתהווה מרחב המשמעות של היצירה - כלומר הפָּנים שלה.

היציאה מאחדות לריבוי, והשיבה מהפרטים בחזרה לשלם, עומדת במרכז חיבורו של הרמב"ם "מורה הנבוכים", שעל שמו נקראת התערוכה. חלקו הראשון של החיבור מוקדש לפירוק דמותו של האל המקראי. מאחר והיהדות אוסרת על עשיית צלם, מלאכת הייצוג של האל נעשית בלשון. אבל אם ציורי הלשון נקרשים לתמונות בעיני רוחו של המאמין, אז הלשון עלולה להעמיד צלם וכך להחטיא את המאמין. הרמב"ם מזמין את הקורא לשים לב לתמונה כדי לראות שזו רק תמונה ולפנות ממנה לעבר האל הנעלה על כל תמונה. לשם כך הוא מגלה לקורא את השמות מהם הורכבה התמונה של האל.

אלה השמות המשתתפים - שמות רב-משמעיים המשמשים לאורך המקרא כדי לעצב את דמות האל באופן שיהיה נגיש למאמין. השמות מהם הורכבה התמונה הם השמות בהם התפרקה התמונה.

Yossi Breger,The Guide for the Perplexed, Homonyms, 2016, Exhibition **[2]** view (2).jpg

[3]יוסי ברגר, "מורה נבוכים: מלים משותפות", מראה הצבה, גלריה דביר
2016. צילום: אלעד שריג

מתוך יותר מארבעים ערכים לקסיקאליים המופיעים בחלק א' של מורה הנבוכים לרמב"ם, בחר ברגר שמונה עשר שמות לתערוכה שלו. בגלל שיש כאן בחירה מתוך רשימה מצומצמת ממילא, שווה להתבונן על הפער. הרשימה של הרמב"ם מציגה את תשתית ההוויה – דמות האל ודמות האדם המוחזר אליה יחד עם כל העולם המשתקף בו. הרשימה של ברגר גוזרת מתוכה דמות מוקטנת.

הנה הרשימה של השמות המשתתפים על פי סדר הופעתם במורה נבוכים לרמב"ם, השמות המודגשים מציגים את מורה הנבוכים של ברגר:

צלם דמות **תמונה** ראה איש **אישה** ילד מקום **כיסא** ירד עלה **ישב קום עמד** אדם נצב צור קרב **נגע נגש מלא** רם **עבר** בא יצא שוב הלך שכן**רגל עצב** אכל **פנים** אחור לב **רוח** נפש חי כנף **עין** מצא דבר אמר כתב עשה נח **שבת**רכב

השמות האלה מופיעים יחד בתמונה קיבוצית בחזון המרכבה שהתגלה לנביא יחזקאל בגולה תל אביב (יחזקאל א'). על חיות המרכבה נאמר "והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק" [יחזקאל א, יד]. מי שהולך עם ההנחיות של הרמב"ם מבין שהתנועה של החיות לארבע רוחות ומשם חזרה למרכז, היא התנועה של הקורא המוציא ומביא משמעיות בין פרקים שונים למקום הדרוש לו. הלוך ושוב כבניה וקריסה של מבנה המשמעות – סוד המורה.

[4] Word #1, 2016.JPG

[5]יוסי ברגר, מילה 1#, הדפסת דיו על נייר ארכיבי, 52x52x2 ס"מ
2016. באדיבות האמן וגלריה דביר

כדי להבין את המעשה של ברגר כדאי לבחון בצד השמות שבחר, גם את השמות שפסל, כך שיתהווה דיוקן - ברגר מצטלם עם המילון, ובצידו מעין תשליל - דמות החלל שנותר במילון. למשל השמות: אדם, מקום, חי, נפש, נעדרים בתערוכה. המילה 'צלם' קופצת לעין וברור שיש כאן משחק על הפער בין צלם האדם ומעשה הצילום. מפתה להאשים את הצילום

בעבודת-צלמים שמשמעה השטחה של דמות האדם. על פי הרמב"ם, 'צלם' הוא מהותו של הדבר ובמקרה של האדם, מהותו היא ההכרה המיוחדת לו כחי-מדבר. בעברית העכשווית נדיר למצוא שימוש ב'צלם האדם' - הצילום כמו תפס את מקומו. ארגון "בצלם", מחזיק את שתי המשמעיות כי פעיליו מצלמים את הנעשה בשטחים כקריאה לשמור על הנברא בצלם. אמנם מלאכת הייצוג אינה ייחודית לצילום וגם לא לאמנות, אלא לכל שפה אנושית, ובכל זאת יתכן שברגר מזמן כאן את הדיון המוכר והשכוח: איך עושים אמנות בתרבות המושתתת על האיסור לעשיית צלם?

'צלם', 'תמונה', 'אישה', אלה שלושת המוצגים הראשונים בתערוכה והם יוצרים סיפור קצר: צלם צילם תמונת אישה. הצלם הוא הפועל והאישה היא המושא. התמונה היא מה שעומד בין הצלם לאישה. השמות איש, ראה, ילד בולטים כאן בהעדרם. על פי הרמב"ם, 'איש' ו'אישה' מייצגים את רעיון המינים (זכר ונקבה), ואת רעיון החיבור של "כל דבר המזומן ומוכן להתחבר אל דבר אחר" (מו"נ תרגום י. שורץ). 'ילד' מציג את הקיום של סיבה ותוצאה - בלשון ימי הביניים העולם כולו קרוי 'תולדה'. בהמשך לכך, גם השם המשתתף 'צור' - ממנו נגזרים יצר, צורה, יצירה - בולט בהעדרו.

[6] Word #9, 2016.JPG

[7]יוסי ברגר, מילה 9#, הדפסת דיו על נייר ארכיבי, 52x52x2 ס"מ
2016. באדיבות האמן וגלריה דביר

לאחר 'אישה' מופיע בתערוכה מוצג ושמו 'כיסא'. הקירבה בין השניים מייצרת משחק בין שני איברים במשוואה מטפורית - אישה צולמה ונעשתה לתמונה, כעת היא מוצבת בין רהיטי הבית. אבל התזה על החיפצון בחברת הראווה מתנפצת על הכיסא הזה שהוא גם כיסא הכבוד. כך נבנית התמונה: הצלם שם רגל על רגל, יושב כמו מלך, ומדמה את האל האומר "השמיים כסאי והארץ הדום רגלי" [ישעיהו סו, א]. כיסא הוא סמל לכל מעשה מלאכה, הוא מקפל בתוכו את השולחן ואת הבית, את הפטיש והמסמר, כמו את כלי הכתיבה.

אם כבר עלה הפטיש יש להביא לכאן גם את מרטין הייידגר, שבספרו "הוויה וזמן" הדגים באמצעות פטיש איך ארוגה סביבת הקיום כמערך של מכשירים זמינים לשימוש: לא רק הארון שנבנה בפטיש ומסמר, גם הבגד שבארון, הבגד העשוי ממארג שתי וערב של חוטים קשור לגלגל הטוויה, או לחילופין למכונית בה נסענו לקנות בגדים. כך גם ידית האיתות והיד המצוירת בתמרור העצור. כל אלה קשורים זה בזה. לא ניתן להבין את הפטיש ללא המסמר, לא ניתן להבין את חץ האיתות ללא

שפת התמרורים - גם השפה היא חלק מהציוד המסמן. ככה חזרנו לנקודת ההתחלה - המילון כמערך סגור של הקשרים. האם אין מוצא מהמילון הזה שכגודלו כגודל העולם?

המערכת, כל מערכת שהיא, לא יכולה לתקף את עצמה מבפנים. כל מערכת זקוקה לכלל או חוק שמצוי, כביכול, מחוצה לה. הבנק ערב לערכו של הכסף, המדינה ערבה לשלומו של הבנק, אבל מי ערב לשלומה של המדינה? במילים אחרות: מה אם פנים וחוץ הן לא יותר ממטפורות מתות?

כך או כך, השפה, יותר משהיא מכשיר, היא אורגניזם ער ומתהווה. השפה, כמו הרשת, נמצאת לפנינו ואחרינו ואנחנו בתוכה לא פחות ממה שהיא בנו. מי שמדבר מוזר, מה שעובר דרכו הוא מדבר... השפה מלשינה, היא אומרת אותנו.

בשפה הלקניאנית, כל הסימנים קשורים זה לזה בשרשת של רודפים ונרדפים, אבל לסימן אחד יש מעמד אחר: הפאלוס, האב, החוק. אלה שמותיו השונים של אותו סימן-על, זהו הסימן היחיד שיש לו מסומן, כלומר שיש לו על מה להישען. הוא מסמן את זה שיש, הוא ערב לכך שהשפה לא תתפזר ותתנדף באוויר, כי יש איזה דבר שאודותיו מדובר, וזהו היש, יש ולא אין.

[8] Word #61, 2016.JPG

[9]יוסי ברגר, מילה 61#, הדפסת דיו על נייר ארכיבי, 52x52x2 ס"מ
2016. באדיבות האמן וגלריה דביר

בשפה העברית שמור המעמד הזה לשם בן ארבע אותיות, הוא השם המפורש. ברגר מציג אותו בתמונה אחת לפני האחרונה בתערוכה. ההופעה של השם המפורש מנקזת אליה את הפרדוקס של הייצוג. כמחווה למסורת האוסרת על השימוש בשם, הוא מופיע כאן מפורק לשמות האותיות: יוד הא וו הא, בה בעת הוא נעשה למוצג בתערוכה. השם המפורש נעשה לעבודת אמנות של הצלם יוסי ברגר.

'שבת' הוא השם החותם את התערוכה, ובו המיתוס של האל הבורא בדיבור והמיתוס של האמן מצטלבים באותו נקודה. השבת היא לא רק שם של אחד מימות השבוע. השמות כפי שהראה הרמב"ם קשורים למשלים. הרמב"ם מבהיר שהשמירה

על השבת היא שמשמרת את המשל על אל אחד שברא עולם בשישה ימים וביום השביעי שבת. והנה הסיפור הקדום הזה עדיין קוצב את מניין הימים ברוב חלקי העולם. שישה ימים ברא האל ומילא את העולם בכל מה שיש בו. ביום השביעי תם מעשה הבריאה. האל כילה את מלאכתו, הוא שובת ומקדש את המנוחה. הכיליון הזה, אי העשייה, השביתה, המנוחה, הם הריק שמאזן את המלא. האל מילא את העולם בכל ועכשיו הוא בורא גם את ההפסקה, את המרווח, שעושה מקום לרוח לשכון בו בעולם הזה. השבת משיבת נפש (נפש - נופש). מול השיבה הקטנה של השבת מעוצב המוות בדמות השיבה הגדולה: בְּזֵעַת אַפֶּיךָ, תֹּאכַל לֶחֶם, עַד **שׁוּבְךָ** אֶל-הָאֲדָמָה, כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ: כִּי-עָפָר אַתָּה, וְאֶל-עָפָר **תָּשׁוּב**. [בראשית ג, יט].

[10] Word #67, 2016.JPG

[11]יוסי ברגר, מילה #67, הדפסת דיו על נייר ארכיבי, 52x52x2 ס"מ
2016. באדיבות האמן וגלריה דביר

* לקריאה נוספת על תערוכתו של יוסי ברגר ראו את המאמר של חגי אולריך, "המילים המשותפות [12]", שפורסם אף הוא במגזין תוהו.

יוסי ברגר, "מורה נבוכים: מלים משותפות [13]", 14 במאי עד 16 ביולי, גלריה דביר, תל אביב

Source URL: http://tohumagazine.com/he/article/%D7%9E%D7%95%D7%A8%D7%94-%D7%A0%D7%91%D7%95%D7%9B%D7%99%D7%9D

Links
[1] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Word%20%2337%2C%202016_0.JPG
-[2] http://tohumagazine.com/he/file/yossi-bregerthe-guide-perplexed-homonyms-2016-exhibition view-2jpg
[3] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Yossi%20Breger%2CThe%20Guide%20for%20the%20Perplexed%2C%20Homonyms%2C%202016%2C%20Exhibition%20view%20%282%29.jpg
[4] http://tohumagazine.com/he/file/word-1-2016jpg
[5] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Word%20%231%2C%202016.JPG
[6] http://tohumagazine.com/he/file/word-9-2016jpg-0
[7] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Word%20%239%2C%202016_0.JPG
[8] http://tohumagazine.com/he/file/word-61-2016jpg
[9] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Word%20%2361%2C%202016.JPG
[10] http://tohumagazine.com/he/file/word-67-2016jpg-0
[11] https://tohumagazine.com/sites/default/files/Word%20%2367%2C%202016_0.JPG
[12] http://tohumagazine.com/he/article/%D7%94%D7%9E%D7%99%D7%9C%D7%99%D7%9D-%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%95%D7%AA%D7%A4%D7%95%D7%AA
[13] http://www.dvirgallery.com/exhibitions/exhibitions.asp?exhibitionCatID=2&contentCatID=8